

TERRITORI DE MASIES AMB ULLS DE DONES

TERRITORI
DE MASIES

Territori de Masies amb ulls de dones

El projecte "Territori de Masies amb ulls de Dones" és un espai de reflexió i divulgació de la perspectiva de les dones al Territori de Masies. Sorgeix de la voluntat d'enriquir la mirada patrimonial desde la perspectiva de gènere, quotidianitzar i feminitzar el relat patrimonial dels indrets més emblemàtics del Baix Solsonès i rodalies, és a dir, redescobrir-los "amb ulls de dones". Alhora vol també ser un espai que garanteixi un debat i reflexió constant sobre el paper de les dones en la sostenibilitat dels pobles pagesos, ara i aquí.

Per a fer-ho des de Territori de Masies feminitzem el relat patrimonial d'un indret a través d'entrevistes i d'una ruta participada i guiada per veïnes de l'indret. El resultat n'és l'edició del llibre que teniu ara a les vostres mans, elaborat amb la intenció que pugui acompanyar i ampliar la mirada de tota persona curiosa que vol descobrir o redescobrir el patrimoni del baix Solsonès "amb Ulls de Dones".

On són les dones al Santuari de Pinós?

A aquesta edició s'ha escollit el Santuari de Pinós ja que és un indret patrimonial de gran referencialitat al Territori de Masies. Sota el "títol" del "Centre de Catalunya", des de la Prehistòria fins a l'actualitat el Santuari de Pinós ha sigut un punt de pas i durant centenars d'anys un espai d'acollida i trobada. És per tant un indret molt present en l'imaginari territorial.

A continuació us proposem una passejada pels volts del Santuari de Pinós, redescobrint els seus espais més emblemàtics "amb ulls de dones".

Montserrat Codina
amb la seva família,
a l'entrada de l'Hostal
quan el regentava.
Fotografia
cedida per la
Mònica Segués

TERRITORI DE MASIES AMB ULLS DE DONES

TERRITORI
DE MASIES

*On som les dones
al Santuari
del Miracle?*

RUTA INTERPRETATIVA 31 DES. 2022

PASSEJADA PEL SANTUARI DE PINÓS

El terme municipal de Pinós es troba a l'extrem meridional del Solsonès, en un punt de transició entre la plana agrícola i el nord muntanyenc, aspecte que li ofereix una riquesa natural afavorida pel treball de la terra que ha conformat l'actual mosaic agroforestal. El municipi té nuclis de població tot i que es conforma majoritàriament per masies disseminades. Al capdamunt de la serra que porta el seu nom, s'hi troba el Santuari de Pinós, que al llarg del temps s'ha erigit com un dels punts neuràlgics del municipi degut a la seva funció com a lloc de pas, ja que és

l'encreuament de diferents camins ramaders i de pelegrinatge. A part, el fet de tractar-se d'un municipi disseminat va fer que antigament la gent de les cases no es coneguessin entre ells i que el Santuari fos el punt de trobada.

L'activitat tindrà dues parts, es començarà amb un esmorzar a l'Hostal de Pinós i posteriorment es durà a terme la ruta interpretativa per l'Hostal, el Santuari, el parc de bombers, el menhir, l'estrella dels vents, la creu de terme, les torre de vigilància i la Serra de Pinós.

HOSTAL DE PINÓS

Segons les referències que es tenen, l'hostal va obrir el 1524, construït quan va començar la devoció al Santuari un cop va ser trobada la Mare de Déu. És actualment l'hostal més antic de Catalunya sense haver tancat mai les seves portes. Se sap que fins el 1677 només oferia menjars a malalts, pelegrins i rodamons però a partir del s. XVII va obrir el negoci a la resta de ciutadans. Actualment no ofereix serveis d'hostal i les antigues estances són petits menjadors.

A la llinda de la porta hi ha una inscripció que hi posa "Veritat és que Ostal és que sense diners no donen res". També hi ha símbols marians i una inscripció on hi diu: "Alabat sia lo santíssim sagrament per a sempre/ Veritat és ostal sense diners no donen res. M [signe marià] i la Immaculada Concepció de Maria Santíssima concebuda sense màcula de pecat original. L'any 1677".

SANTUARI

És un conjunt monumental que s'alça al capdamunt de la serra de Pinós a 904 m d'altitud. Les primeres referències són del 1312 moment en què els templers hi van edificar la primera església. Poc temps després, va passar a mans dels Hospitalers, que van començar la vocació d'acollir viatgers.

Segons la tradició, l'any 1507 un tal Bernat de les Cases de Matamargó se li va aparèixer la Mare de Déu i es va reconstruir l'edifici com el trobem actualment. El Santuari es va convertir en un dels centres de devoció per excel·lència del Solsonès, es pot veure amb la quantitat de símbols marians i inscripcions referents a la devoció mariana que hi ha a la façana.

ESGLÉSIA DE SANTA MARIA

A l'església s'hi evidencia el pas del temps ja que es poden trobar diverses intervencions que han deixat el rastre de diferents estils artístics com del gòtic tardà i del renaixement. L'edifici de volta d'estil gòtic tardà, és rectangular, amb quatre capelles al seu interior, dues per banda. D'altra banda, el campanar és austriac i és renaixentista.

La talla de la Mare de Déu de Pinós és una talla de fusta i policromada del s.XVI, molt divinitzada. Amb la mà dreta sosté una pinya, símbol de Pinós.

L'altar major de l'església va conservar fins al 1936 un altar barroc del 1709 del qual encara en queden algunes restes, entre elles la imatge de la Mare de Déu de Pinós, en formava part però es creu que ja existia prèviament. També se'n conserva un petit fragment amb l'escena de la trobada de la Verge.

AJUNTAMENT

L'Ajuntament està integrat dins de les estances del Santuari, l'espai que ocupa va quedar abandonat i es va restaurar per situar-hi l'Ajuntament l'any 2000. Actualment hi ha l'Ajuntament i també integra el local social, que ha contribuït a la dinamització social del veïnat de Pinós funcionant com a punt de trobada, sobretot de la gent gran.

PARC DE BOMBERS

Es va crear al 1986 a l'edifici on hi havia hagut inicialment l'escola del Pinós i posteriorment l'antic Ajuntament. La seva creació es deu a un moment en que la Generalitat de Catalunya va decidir edificar diferents Parcs de Bombers Voluntaris arreu del territori, va ser per la iniciativa de veïns de Pinós que es va aconseguir que s'edifiqués aquest parc a la comarca.

TORRE DE GUAITA DELS FOCS

La primera torre de guaita que hi va haver era al costat de la rosa dels vents. El Solsonès formava part de la regió de Lleida i el cos de bombers pertanyia a la brigada de Lleida i per tant, la torre de guaita mirava cap aquella direcció, després dels incendis del 98 va passar a la regió de la Catalunya Central. Va ser en aquest moment que es va abandonar l'antiga torre de guaita i es va construir l'actual que s'enfoca cap a la Catalunya Central.

CREU DE TERME DE PINÓS

És una creu gòtica de terme monumental que originalment tenia la funció de marcar el camí. Per aquest indret hi passa un dels camins ramaders més antics de Catalunya. De fet, va ser un camí de transhumància fins fa poc, ja que es tenen referències de que a principis i mitjans del s.XX és té constància que encara era utilitzat per aquest fi.

És una creu de pedra llatina sobrealçada en una pilastra de sis cares. Tot el conjunt se sosté sobre una gran base poligonal constituïda a partir de tres esglaons. Entre el fust i la creu hi ha un nus on apareixen vuit cares del nus, col·locats sota petits arcs de mig punt, es creu que podria fer referència al pelegrinatge, també hi ha esculpit un rellotge de sol.

MENHIR

Data d'entre 3000 – 2500 AC. Amagat entre l'espessor del sotabosc, aquest menhir presenta unes marques en forma de creu gravades a la pedra, possiblement perquè es va utilitzar com a creu de terme. El Solsonès és una de les comarques amb més densitat de dòlmens, n'hi ha un centenar. Molt han arribat fins a l'actualitat degut als diferents usos que se'ls hi ha atorgat a les diferents èpoques. És així, com alguns es van cristianitzar, com el menhir de Pinós, al qual se li va posar una creu. Probablement la creu és pel seu ús com a creu de terme.

SERRA DE PINÓS

S'alça a 931 m d'altitud, travessa longitudinalment el terme municipal conformant varietats climàtiques i ecològiques significatives segons estiguem al vessant sud de la serra (Vallmanya, Matamargó, Pinós) o al vessant nord (Ardèvol i Sant Just d'Ardèvol).

Segons els estudis geològics pertany al període de l'oligocèn, en el que havia estat el gran mar interior de Catalunya. Forma part d'un altiplà que oscil·la entre els 600 i 900 metres d'altitud, solcat per un seguit de serres, com la de Pinós, turons i valls fluvials corresponents a les conques del Cardener i del Segre. Per la seva situació és considerat el centre geogràfic de Catalunya.

ROSA DELS VENTS

Es va esculpir al 1993 en el petit turó on es troba actualment. Marca el centre geogràfic de Catalunya, tot i que no és exactament a aquest punt. En el seu inici funcionava com a mirador però actualment han crescut els arbres del voltant.

Sobre la importància del Santuari i el llegat de les dones a la cultura popular

Apunts del guiatge de la **Laura de Castellet,**
historiadora, divulgadora i il·lustradora del patrimoni.

● La història del Santuari, el seu entorn i les activitats que s'hi ha desenvolupat han estat sempre marcats pel fet que hi hagin passat camins ramaders. Una de les activitats generades gràcies a aquesta dinàmica ha sigut la presència de fires; se'n feien dues a l'any, una a la primavera i una a la tardor, quan passaven els ramats. En aquests dos moments hi havia una gran afluència de gent, i en canvi la resta de l'any era possible que no hi hagués ningú per a fer-se càrrec de l'atenció al Santuari; per aquest motiu, sobretot als santuaris de muntanya que a l'hivern quedaven menys atesos, sempre hi ha finestres laterals a la porta d'entrada, que es podien obrir una mica darrera unes reixes per si arribava algú que volgués resar a la Mare de Déu per demanar-li protecció i trobava el santuari tancat.

A tota la comarca es poden trobar nombroses mostres arquitectòniques del barroc amb un treball de la pedra molt ben fet, amb els mateix tipus de frontispicis, columnes o epígrafia com els de la façana del Santuari de Pinós. Molts estan datats: el de Pinós és de 1642, i d'altres són mitja generació més tard, en un moment en què es van refer molts edificis. Durant tota l'època moderna, i molt especialment al llarg del segle XVII, els camins ramaders van exercir de

rutes migratòries i eren aprofitats per emigrants provinents de França. Els motius d'aquesta migració van ser diversos, com la pressió demogràfica, les guerres de religió o la facilitat de la similitud lingüística. Molts emigrants venien a través d'aquest camins a fer la temporada ramadera i un cop s'acabava els que no tenien terres al seu lloc d'origen no hi tornaven i s'acabaven instal·lant a Catalunya.

Molts d'aquests emigrants francesos tenien oficis qualificats, com ara paraires, ferrers, campaners o picapedrers. Aquests darrers van ser els responsables de bona part d'aquesta creació escultòrica i artística en el barroc rural, i a partir d'aquest moment arreu de Catalunya es generalitzen l'escultura i les inscripcions des de portalades d'esglésies a llindes de cases: en trobem de molt semblants a llocs com a Castelltallat, Llanera o Sant Just d'Ardèvol. En algunes ocasions els picapedrers podien fer aquests treballs a canvi de menjar i dormir i un petit estipendi, un tracte que era beneficiós tant als propietaris que no haguessin pogut pagar un preu més elevat com als emigrants que encara no s'havien consolidat i tant els convenia l'estada i l'arrelament com un sou. És per això que en un espai de muntanya i de relativa importància com és l'Hostal de Pinós s'hi pot trobar una façana

tan decorada: és probable que uns bons artesans francesos (a la façana així ho indica, que són de la vila de la Bòria) fessin un treball de tal qualitat a canvi d'estada i al propietari li sortís a un preu avantatjós. Aquesta gran vinguda de francesos va aportar molts aspectes culturals o tecnològics del nord i una major proximitat de la cultura catalana a la francesa més que no pas a la castellana: les campanes catalanes, per exemple, són formalment, tecnològicament i sonorament molt properes a les franceses!

L'assentament d'homes francesos comportava que posteriorment vinguessin les dones i les criatures, com encara passa en els processos de migracions i reagrupaments familiars. Un cop establertes, l'activitat de les dones també va anar deixant petjada en diferents aspectes culturals catalans que encara perviuen fins a l'actualitat, i aquí és on es pot percebre més profundament aquest llegat femení. Per exemple, un fet interessant en un lloc com és l'Hostal és el receptari, que tradicionalment ha estat en mans de les dones. Si es comparen els receptaris baix-medievals, dels segles XIV i XV, amb els d'època moderna, del XVII i XVIII, es pot comprovar com han assimilat aspectes de cultura occitana o francesa: els plats d'aviram amb fruites que segurament trobarem avui al menú, com l'ànec amb peres o el pollastre amb prunes, són molt propis de la cuina d'origen francès, o la incorporació dels bolets, que ja es troben als receptaris medievals occitans.

Un altre aspecte cultural en què els francesos deixen una profunda petjada és en les cançons populars i sobretot infantils, que en aquell moment es transmetien especialment de mares a fills: moltes cançons tradicionals catalanes són originàriament franceses!, com en Pere Gallerí o en Jan petit com balla. De manera que hi ha llegats culturals, tecnològics o econòmics fruit d'aquesta massiva migració de francesos que són molt tangibles, com els trets arquitectònics o les campanes, però les

aportacions orals, culinàries o infantils que són pròpies de la vida de les dones no sempre ha quedat patents però són profundament presents.

LA IMPORTÀNCIA D'UN TEMPLE DEDICAT A LA MARE DE DÉU EN AQUEST EMPLAÇAMENT

La devoció a la figura femenina per excel·lència del Cristianisme, Maria, és ben coneguda en la tradició medieval, molt arrelada a Catalunya: tots coneixem imatges romàniques de la Mare de Déu divinitzada, coronada, asseguda en un tron, transmetent el coneixement al seu fill en forma de bola o de llibre; la importància d'aquesta devoció i del pelegrinatge que genera és ben present en tota mena de santuaris dedicats a Maria (com Montserrat, per exemple, un santuari amb mil anys d'història). La presència de la dona entronitzada i, en paraules actuals, empoderada, no era estranya en una època en què els homes tenien una acció més externa, des dels negocis a la guerra, mentre que qui es quedava al territori i sovint també al càrrec de la feina eren les dones, no només a nivell de la gestió territorial a càrrec de les dones de la noblesa sinó també a tots els estaments, com la pagesia. La Mare de Déu empoderada és fruit d'aquesta època.

Aquesta imatge de la dona reapareix al Renaixement, als segles XV i XVI. És un nou moment d'auge de la presència de la dona en la religió sota la imatge de la Mare de Déu, i de nou amb la proliferació de santuaris marians. El nou culte a Maria té a veure amb la resposta del Catolicisme davant la proliferació dels Protestantismes que negaven la virginitat de Maria i la Trinitat. No deixa de ser una continuïtat molt arrelada i profunda de culte femení propi en l'àrea mediterrània; en podríem trobar les arrels

amb els cultes romans a Demèter o Ceres, i encara en les esteles neolítiques, de base femenina, tan abundants encara en el Territori de Masies i presents al llarg dels camins ramaders. Potser per això el Protestantisme centre-europeu topa amb aquesta devoció mediterrània tan profunda, encarrilada pel cristianisme en la figura de la Mare de Déu, i no hi aconsegueix penetrar. Aquest fet l'aprofita l'Església, com sovint ha fet adoptant els corrents populars per integrar-los dins de la seva manera de fer, en aquest cas, a partir d'una revitalització al culte de Maria.

És per això que a partir de finals del XV i sobretot al XVI i XVII, el culte femení troba el seu lloc en una revifalla dels santuaris marians. D'aquesta resignificació del culte a Maria se'n deriva un altre exemple: a partir del segle XVI es popularitzen moltíssim els noms de Josep i Maria. En època medieval la figura de Josep es representa com un home decrepit, vell i arrugat, i en canvi a partir del XVI es revalora la seva imatge per donar més sentit a la presència de Maria. Fins i tot quan els santuaris tornen a acusar una davallada de la devoció, al segle XIX se'ls dona una nova empenta atorgant a Maria el patronatge de l'indret, de les comarques, dels països. I es popularitzen encara els noms de les advocacions i patronatges marians, des de Claustre a Queralt, de Miracle a Montserrat: el significat de posar el nom d'una Mare de Déu a una criatura acabada de néixer no deixa de ser encomanar-la a la seva protecció.

Les imatges populars de la Mare de Déu també solien anar molt vestides, en senyal de devoció i d'enriquiment del culte, i no deixa de ser una tradició femenina de treball tèxtil a casa. En forma de prometença o a través de confraries parroquials es donaven elements decoratius sota la forma de l'agraïment: vestits, puntes, capes, flors. Molts vestits de les imatges marianes són vestidets infantils donats en agraïment per un bon naixement, per una malaltia

superada... Per això mateix es donaven també joies de casament: fins no fa gaire es penjaven les arracades de casament a les llànties dels santuaris, o es feien fondre joies familiars per a fer corones en motiu d'algun agraïment concret. Tota aquesta devoció és la gent del poble qui l'engrandeix i perpetua, i té molt a veure amb el cicle de la vida, el naixement, el casament, les malalties, la mort, la cura de la família, dels infants i el benestar de la llar: el món de la dona i de la vida.

El santuari de Pinós enllaça així la continuïtat d'aquest culte femení des dels temps més antics, seguint els camins igualment antics i els seus punts de referència, en una clara línia de devoció mariana que va del Miracle a Pinós i va més enllà del Baix Solsonès passant per Coaner per arribar a Montserrat. La seva importància està íntimament lligada al fet de ser un lloc de pas, amb base en el camí ramader, i com a punt de protecció en travessar zones de muntanya amb poblament dispers. ¶

L'Hostal de Pinós, espai de pas i de trobada

Mònica Segués

● Actualment l'Hostal acull el veïnat de la zona i gent de pas. També veïns de pobles del voltant que potser no hi anirien amb tanta facilitat però que s'hi aturen entre trajectes com a lloc de pas.

La seva creació es remunta al s.XVI, faltaven diners per fer una església, la solució que van trobar va ser la de fer un hostal i destinar els diners de l'hostal a fer l'església. Es va inaugurar el 1524 la part de baix i es va aconseguir crear l'església amb els diners que es guanyaven, espai actualment conformat pel magatzem i una edificació feta de voltes catalanes. Un cop es va acabar l'església el 1642, es va continuar amb l'Hostal i es va acabar la part de dalt de l'hostal que es va acabar el 1677. Per aquest motiu, a les inscripcions de l'Hostal hi ha inscrita aquesta data. La inscripció a la porta de l'hostal també data d'aquest any i en ella s'explica que s'ha de pagar: "Alabat sia lo santíssim sagrament per a sempre/ Veritat és ostal sense diners no donen res."

L'hostal ha passat per moltes mans, dels monjos en un primer moment als hospitalers, posteriorment dels templers i a partir de les amortitzacions de Mendizábal va passar a mans de particulars, aquest fet ha propiciat que

l'hostal hagi perdurat al llarg dels anys passant per moltes mans diferents. La primera persona que regenta l'hostal segons les escriptures és un senyor de Castelltallat que es diu Bertran, moment en el qual l'hostal encara era propietat dels monjos.

Les dones a l'hostal van tenir-hi poca presència fins a mitjans del s. XX. A partir del 1957 van començar a treballar-hi dones a l'hostal, en un primer moment a la cuina i més endavant tant a la cuina com regentar-los.

La Mònica i la Teresa, la seva mare, en són llogateres des de fa vint anys. Darrere seu hi va haver la Núria i el Ramon que hi van estar quinze anys. Abans hi havia hagut la Marta durant cinc o sis anys, anteriorment una altra persona durant 1 any. L'àvia de la Mònica també hi va ser cinc anys.

Abans arribar a l'hostal era complicat ja que les carreteres no estaven ni asfaltades, la gent venia de pas quan hi havia les dues fires, per anar a vendre a algun mercat, etc. No es feien quinze o vint menús, per aquest motiu, qui regentava l'hostal ho havia de combinar amb altres feines. Quan hi havia la seva àvia, hi havia també una granja de porcs i portava les dues

coses. Se n'anava a la granja i quedava l'hostal obert, la gent esperava fins que tornava. Hi havia més feina en alguns moments com quan hi havia algun pelegrinatge o alguna cosa de missa.

Per completar els guanys econòmics de l'hostal, els qui regentaven l'hostal abans d'ella venien pernills, tenien comissió per cada pernil que venien i era una forma de sobreviure. Els tenien penjats darrere de la barra, aquest és un record que encara té molta gent de l'Hostal de Pinós.

Hi havia dues habitacions a on ara hi ha els menjadors laterals. El menjador estava partit per la meitat, mig menjador era per la gent que vivia a la casa igual que l'altra habitació. Els lavabos no existien, es van fer a finals del s.XX, eren una habitació. Darrere del foc a terra hi havia dues habitacions més, la gent dormia a qualsevol foradet.

Es va quedar gent a dormir a l'hostal fins al 1974, quan hi havia la seva àvia s'hi quedava algú a dormir però no molta gent, només si passava algú. Encara ara ha vingut gent a dinar que han dit: "ah! jo de petit m'havia quedat a dormir aquí."

L'any 2002, la seva mare i ella van decidir llogar l'hostal de Pinós, durant 15 anys havien portat l'hostal el Ramon i la Núria de Cal Nadal de Pinós però els hi havia arribat l'hora de jubilar-se i van agafa'ls-hi el relleu.

Per la mare de la Mònica anar l'hostal era tenir bons records, perquè els anys 70 la meua àvia materna, Montserrat Codina, havia estat durant 5 anys portant l'hostal. La seva àvia vivia allà, amb el seu fill gran. En aquell temps el menjador estava dividit en dos parts, la part del final, hi vivia la família que portava l'hostal, tenien tres habitacions al final per dormir.

Pels clients hi havia dos habitacions on ara hi ha el menjador central i tres habitacions més que eren al darrere de la cuina.

L'àvia cuinava i havia d'atendre els clients. Els dies que tenia més feina. Llavors la meua mare, l'anava ajudar. ¶

El Santuari de Pinós un punt de trobada i de pas

PREHISTÒRIA

Pinós és un lloc de pas com a mínim des del Neolític: aquí ja s'hi creuaven diversos camins de transhumància. Els camins ramaders anaven de la costa fins al Prepirineu i al Pirineu, però també n'hi havia de transversals com el que travessava tota la Serra de Pinós de punta a punta. Molts d'aquests camins ramaders encara van estar en ús fins ben entrada la dècada dels setanta, com el que passa per Prades. Les feixes al voltant del Santuari i sota les antigues escoles, fins als anys setanta, eren les pastures i els llocs de pleta per quan venien els ramats, i hi passaven una gran quantitat de pastors a l'any. El primer pastor que arribava s'instaurava com el majoral i se situava als camps més baixos i a mesura que anaven arribant altres ramats els anava col·locant. Després organitzava tota la marxa cap a muntanya i el seu ramat era l'últim a marxar.

De la presència d'aquests camins per la ramaderia i la seva importància en tenim constància amb els menhirs, les pedres fites i altres punts de referència que ens han quedat d'aquests temps i que marcaven i delimitaven territoris i els seus usos. "Menhir" significa "pedra dreta" en bretó (perquè a la Bretanya n'hi ha molts) i pedrafita, que és molt comú en la topo-

nímia catalana, prové del llatí *petra ficta*, pedra clavada, com el menhir o pedrafita que trobem prop del Santuari i que assenyalava la importància que tenia el coll de Pinós des de temps remots.

A la Catalunya Central, i molt especialment en el Territori de Masies, es troba un altre tipus de pedra clavada al terra com a element referencial: es tracta de pedres definitòries i protectores del territori, de grans dimensions i amb acabats o gravats que recorden la forma humana, i que amb llenguatge tècnic són conegudes com a esteles o menhir-estela. Algunes tenen marques geomètriques repetides que recorden la factura tèxtil (com la de Sant Gabriel del Miracle), i de vegades tenen dos cercles a la part superior, que tant poden representar dos ulls com dos pits. Sembla clar que aquestes pedres dretes, molt visibles arreu del territori, són imatges femenines vestides -amb dos pits o amb dos ulls- i que poden tenir un sentit de protecció territorial i grupal.

Hi ha altres tipus de jaciments de la prehistòria que són prou coneguts, com les cistes i les galeries o dòlmens, i que són els llocs d'enterrament tant de la població més o menys assentada com de la transhumant. A la zona de dalt del Santuari no hi ha llocs d'enterrament, ja que era

un punt de referència i si s'havien de fer enterrar ho feien en zones més baixes i a la vora de llocs de poblament. Per aquest motiu es troben en altres punts del camí ramader, i en canvi, tant al Santuari de Pinós com al del Miracle el que hi ha són llocs de santificació.

Quan esmentem els moviments i la vida dels pastors sembla que només hi hagi homes, però és un mot genèric perquè tant hi havia pastors com pastores. Normalment els homes s'avançaven amb el ramat i se situaven a les pastures altes d'estiu, on sovint les condicions de vida eren difícils. Però a les zones més baixes hi quedaven les dones o petits grups familiars que feien de suport als grups d'alta muntanya. De vegades els pastors pujaven i baixaven de les estives, i les dones eren les qui feien els formatges o altres productes i mantenien la base de la casa. Fora del moviment transhumant, les dones feien més pasturatge de petita distància mentre els homes eren els que marxaven lluny mig any i tornaven. També eren les encarregades dels aspectes fixos de la casa, com la resta d'animals i els horts, a part de la família que no es podia desplaçar.

LA VIDA RELIGIOSA

La religió ha jugat un paper molt important a la vida als pobles petits i dels municipis rurals disseminats com és el cas del Baix Solsonès. Els actes religiosos van ser claus per la construcció de relacions veïnals degut al seu caràcter popular i la seva funció com a punt de trobada en una societat rural disseminada com la nostra. La parròquia va exercir com a punt d'integració social i de generació del sentiment de comunitat, i segons si eres home o dona tenies una o altra posició i visibilitat. A part, el Santuari de Pinós per les seves característiques ha sigut l'espai on la gent creient del municipi ha recorregut per buscar-hi protecció, demanar ajudar o celebrar-hi els casaments.

El fet que l'església se sabés integrar en

la quotidianitat de la població va ser clau per aconseguir que les activitats litúrgiques i les creences religioses es convertissin en el dia a dia de la gent com els amulets, resar el rosari dirigit pel pare de la família, entre d'altres. El paper de la religió com a defensa davant les adversitats de la naturalesa com es veia amb les rogatives, la importància que van acabar tenint els rectors com a dinamitzadors de la comunitat, les celebracions religioses van acabar esdevenint populars i les diferències socials entre la pagesia, va contribuir en que a l'església aconseguís aquesta importància a nivell social i de creadora de vincles de la població.

Els actes litúrgics estaven condicionats pel fet de ser homes o dones. Per aquest motiu, a les misses, els homes tenien l'espai reservat a l'esquerra de l'altar i les dones a la dreta. Els nois feien d'escolà i les noies eren d'Acció Catòlica o de "Filles de Maria". Acció Catòlica concretament va prendre importància als anys 40 i 50 ja que se li permetia realitzar activitats culturals i socials.

Concretament al Santuari de Pinós, després de l'aparició es va convertir en un centre de devoció i un dels espais predilectes de culte cristià de la zona, tanmateix, a partir d'aquell moment es va erigir en un espai on els veïns i les veïnes de la zona anaven en cerca de protecció. Un exemple d'això és que antigament les mares de la comarca un cop naixien els seus fills i filles els pujaven a oferir-los a la Mare de Déu, era habitual que esperessin el dia que els calçaven per fer-los caminar davant de la Verge demanant-li que guiés els seus passos. També quan es casava la gent hi pujaven després del viatge de noces a encomanar la nova família a la Verge.

APARICIÓ DE LA VERGE

Segons la tradició, antigament a la serra de Pinós hi havia una capella petita on hi havia una imatge de Jesús penjada a l'absis. En aquell moment no s'hi celebrava missa i només rebia

visites d'algunes famílies.

La llegenda diu que l'1 de setembre de 1507 es va aparèixer la Mare de Déu a un veí de Matamargó anomenat Bernat.

“La llegenda de Pinós va ser que la mare de déu es va aparèixer a un pastor de les cases de Matamargó i li va dir que es fes allà un santuari i llavors es va fer el santuari de Pinós. A un pastor se li va aparèixer la mare de déu, a un pastor que pasturava per aquí dalt. Això lo que diuen eh.” Glòria Padullés, veïna d'Ardèvol, 1948, Torà.

Les dites populars també diuen que un pelegrí que feia el camí de Sant Jaume va passar la nit a l'hostal i va visitar la capella, s'hi va acabar quedant uns dies i un cop havia marxat, van trobar la imatge de Santa Maria i van creure que era una ofrena seva. La van passar a anomenar Santa Maria de l'Alba ja que la van trobar a primer trenc d'alba.

Després de l'aparició es va convertir en un centre de devoció i un dels espais predilectes de culte cristià de la zona, tanmateix, a partir d'aquell moment es va erigir com un espai on els veïns i les veïnes de la zona anaven en cerca de protecció. Un exemple d'això és que antigament les mares de la comarca un cop naixien els seus fills i filles els pujaven a oferir-los a la Mare de Déu, era habitual que esperessin el dia que els calçaven per fer-los caminar davant de la Verge demanant-li que guiés els seus passos. També quan es casava la gent hi pujaven després del viatge de noces a encomanar la nova família a la Verge.

L'aparició de la Mare de Déu se celebra l'1 de setembre. Antigament era una gran celebració i es feia missa, sermó, processó i es cantaven els goigs. Actualment no es una data tan celebrada.

“L'1 de setembre, es fa una missa i prou. Jo sempre només he vist això. Es fa missa i llavors

la Mònica fa un dinar a l'Hostal i qui es vol quedar a dinar es queda a dinar.” Glòria Padullés, veïna d'Ardèvol, 1948, Torà.

PRIORES

Ser priora consistia en encarregar-se del manteniment de l'església. Normalment era ocupat per dues dones i era un càrrec rotatori, cada any canviava entre les cases que formaven part de la parròquia.

“Havies de netejar l'església, tenies de fer els rams, tot. Donaven un ram quan sorties de missa, un cada un, d'aquests petits, i goita. I allavons tenies d'anar a demanar caritat per les cases, que jo això és el que més m'empipava, a plegar pels sants, això era un cop l'any. Tant sigui un cop l'any qui hi anava, sigui totes les cases del poble, que és lluny a peu. Però mira, ho feien, eren dues i ho feien. Eren dues de cada casa. Sempre ho feien les mestresses, això sí, sempre les mestresses. Elles se'n cuidaven”. Teresa Castells, 1946, Vallferosa

A part del dia a dia de l'església, també tenien cura de dates senyalades com els casaments, on les prioras es posaven a l'entrada de l'església i oferien un ram als nuvis i després un altre de més petit als convidats.

Amb el pas del temps i la disminució de la fe cristiana es va haver de reorganitzar el sistema de les prioras, ja que no eren suficients dones com per abastir les diferents esglésies del municipi:

“Com que a Pinós no hi ha quedat gent perquè no hi ha cases i les que hi ha ja no poden de la manera en la que estan, a llavors el mossèn, abans de marxar va ajuntar les mares, les cases de Pinós amb les cases d'Ardèvol, llavors cada any feia una priora d'Ardèvol i una priora de Pinós. Va arribar un moment que a Pinós no hi van quedar cases... només n'hi ha dos o tres, les cases de Pinós hi viu gent però

són de fora que les han comprat i clar aquesta gent ja no van ni a missa i llavors com els hi dius per anar a l'església a netejar. I ara ho fem les dones d'Ardèvol, som dues i cada any canviem, d'una casa salta a la següent, són les quines van els dissabtes a netejar, a treure la pols, a escombrar, a l'estiu els hi posem flors, a l'hivern no perquè no n'hi ha... llavors fan a dalt al Santuari i aquí baix a Ardèvol.” Glòria Padullés, 1948, Torà

PROCESSIONS, APLECS I ROGATIVES

Dins de les creences popular era comú realitzar processons i aplecs per demanar qüestions concretes. El Santuari amb el seu caràcter devocional era un lloc comú on les parròquies del voltant en realitzaven. Es té constància que la parròquia de Pinós visitava el Santuari el primer divendres de març i posteriorment el di lluns de Pasqua, la parròquia d'Ardèvol hi anava el dia de Sant Pere Màrtir, la de Vallmanya el di lluns de Pentacosta, Sant Just d'Ardèvol, Su, Salo, Llanera, Riner, Castelltallat i la Molsosa hi anaven més a la primavera entre les dues

Pasquès. Cardona hi anava el segon diumenge de maig, d'aquesta hi ha referències que ja es feia anteriorment a l'aparició de la Verge ⁽¹⁾.

“Els de Cardona venen un dia. Els d'Ardèvol venen caminant el dia 1 de maig. Aleshores, es fa missa i es fa un esmorzar. Això es continua fent, la tradició de venir caminant cap al Miracle. Les tradicions al poble son molt fortes, tu ja neixes amb la tradició i ja es sap que aquell dia es fa, com un agraïment i una fe. Jo se que a Pinós s'havia fet molt per demanar pluges i aquí al Miracle s'havia fet per demanar miracles.” (Assumpta Pagès, estiuellant del Miracle, 1954, Barcelona

Antigament es feia una processó que s'anomenava processó grossa perquè seguia un recorregut llarg. Estava dirigida pel rector de Pinós acompanyat pels priors i prioras i es cantaven o resaven tres Salve Regina durant la processó i un cop a l'església els goigs de la Mare de Déu de Pinós.

(1) (2) Vilà i Grau, Lluís; Coberó i Coberó, Jaume. El Santuari de Nostra Senyora de la Serra de Pinós. Solsona: Gràfiques Muval, 1995.

Com s'ha comentat anteriorment, era recurrent demanar que ploqués en època de sequera a la Mare de Déu de Pinós. Aquest fet no passava només a Pinós sinó que era recurrent en una zona com és la Catalunya Central on les pluges són molt irregulars i és comú tenir períodes de sequera. Per tant, era corrent fer rogatives a les Mares de Déus de la zona com la de Pinós o la de Coaner.

Eren uns rituals comuns a les diferents esglésies i es feien portant la Vera Creu i amb llanternes, els priors portaven torxes enceses.. Si després d'aquesta processó encara no ploia es feia la processó general on hi assistien totes les parròquies. D'aquest ritual se'n té una nota del 1824 on es diu que *"s'ha complert tot el ritual"*. Això corrobora l'antiguitat de les processons al Santuari de Pinós, també hi havia una dita que deia que quan *"es fan pregàries al Santuari de Pinós, cau fang o cau sang"*, fent referència a que plouria o hi hauria guerra ⁽²⁾.

"A vegades havíem fet pregàries per fer ploure. D'això sempre se n'ha fet, potser fa tres o quatre anys que se'n va fer. Això sí, quan no plou, fa molt temps que no plou, l'altre dia hasta ho deia una dona, es que ho hauríem de tornar a fer pregàries per la pluja perquè no sé pas com s'acabarà, per la pluja més que res. Què més es feia? Resar, mira no sé, resar, vull dir oracions que eren de la pluja, que demanaven que ploqués que arribés la pluja I ho feia el mossèn? Sí, això sí, ens deia mira diumenge que ve a tal hora farem pregàries per l'aigua perquè plogui i llavors la gent hi anava, això no fa gaires anys encara se'n feia." Glòria Padullés, veïna d'Ardèvol, 1948, Torà

VIDA CIVIL AL SANTUARI DE PINÓS

OFICIS

En les zones rurals com la que envolta el Santuari de Pinós, la casa ha representat la llar i s'ha estructurat com a nucli econòmic de la vida de les masies. Ha sigut espai d'acollida de la família però també de les minyones, mossos i en algunes situacions també altres persones que estaven de pas. Aquesta estructura econòmica va estar determinada per la terra com a mitjà de riquesa, de vida i moneda de canvi. La propietat de la terra determinava la classe social de la família. La casa, la família i la terra eren els tres elements que constituïen la masia, aquests tres elements també determinaven la pervivència de la masia. Eren moltes les cases habitades un nombre considerable de persones on hi entraven pocs diners. Era complicat alimentar-les a totes i cobrir les necessitats bàsiques. Fet que produïa que en moltes famílies s'hagués de deixar l'escola i començar a treballar des de ben petits o fins i tot abandonar el nucli familiar com en el cas de les minyones i els mossos.

Les dones eren imprescindibles per sustentar la masia i per fer entrar diners a casa. Per aquest motiu, eren les responsables de posar animals com conills, pollastres, gallines, oques, porcs i cuidar-los, era una característica en comú de totes les cases. Una part d'aquest bestiar era d'autoconsum per alimentar la família, el cas més destacat era el porc que era la principal proteïna animal i se'n engreixaven més o menys depenent del nombre de persones a la família. Un altre tret comú era el de tenir truges per fer criar i vendre les cries, una de les tasques que tenien les dones era la d'anar caminant amb les truges a les cases veïnes on tenien porcs mascles per muntar-les, ja que els porcs eren cars de mantenir i no en tenien arreu⁽³⁾.

"Teníem unes quantes truges, porcs, gallines, conills, coloms, de tant en tant menjàvem colom. També teníem 3 o 4 cabres. Fèiem mató i bevíem llet de cabra, amb herbacol. De vegades algun formatge, però es necessitava més llet." Maria Ribalta, 1929, Sangrà, Pinós. Casada a Pinós.

L'altra part del bestiar servia com a complement a l'economia domèstica. L'anaven a vendre als mercats de la zona des de llocs més grans com Solsona o Calaf a pobles petits com Su i l'Hostal Nou. S'hi anava caminant o amb mula i s'aprofitava també per intercanviar-ho o comprar altres aliments per passar la setmana⁽⁴⁾. Els diners que aconseguien als mercats se'ls quedaven les dones, era la petita autonomia que tenien.

"Mènavam la terra i jo anava al mercat. Primer hi anàvem amb un animal, el dia que teníem de portar més feto hi anàvem amb carro, però el dia que no n'hi havia gaire hi anàvem amb una mula. Hi anava jo sola amb una mula, i anava a vendre. Les dones de Calaf ja m'esperaven quan arribava allà, perquè quasi bé tot el que portaves, ja ho portaves vengut perquè t'ho havien encomanat de l'altre dia: 'Quan vinguis porta'm d'això, port'am allò i allò altre...' I arribaves allà i venien totes les dones a buscar-t'ho. I hi anava sola, sí, sí, sola, sola." Rosa Pallarès, 1924. Cal Gili, Pinós.

Pel que fa a la ramaderia fora de casa, el paper de les dones no era tan comú. Tot i això es troben alguns exemples com el de la Maria, originària de Fornell de la Selva de Navès i va entrar com a minyona al Peroi d'Ardèvol, no només feia feines de minyones sinó que també era pastora d'un ramat d'ovelles d'uns 270 caps de bestiar.

(2) Vilà i Grau, Lluís; Coberó i Coberó, Jaume. El Santuari de Nostra Senyora de la Serra de Pinós. Solsona: Gràfiques Muval, 1995.

(3) Vaivens femenins

(4) Roser Parcerisas i Colomer, "La feina de les dones" a: Fira de productes artesans de Pinós del 2004.

“El ramat només l’engego a la tarda. A l’hivern de les 3 fins a quarts de 6 i a l’estiu de les 6 de la tarda a les 10 del vespre. Al dematí els dono menjar al corral i quan les tanco també: palla de trepadella, palla d’ordi, i un grapat d’ordi a les cabres. Al vespre hi torno a baixar per fer mamar els xais. Aquest bestiar cada mare es coneix la seva cria i si no és el seu no el vol. Quan es mor un xai li trec la pell i amb la pell damunt d’un altre la mare l’ensuma com si fos seu i també el cria. A les ovelles els costa d’acceptar un xai que no és el seu, les cabres són més familiars. Al dematí arreglo les bèsties, conills i gallines que tenim per nosaltres i faig la feina de casa. Quan pujo de baix ja m’he de posar a fer el dinar. Si un dia vull cosir o fer una altra casa ho he de quitar d’una altra feina.”

El terreny on sortia a pasturar la Maria amb el seu ramat correspon a les antigues feixes on s’estaven els pastors quan passaven per aquí en el moment de la transhumància. Les pastores i els pastors tenien un coneixement heretat que anava més enllà del coneixement biològic dels animals:

“Quan les cabres tusten i donen cops de peus, es que farà molt vent. Quan plou i fa mal temps no poden sortir i ho troben molt a faltar, sobretot a l’estiu”

Aquest coneixement, com molt d’altre, es traspassava de boca a orella a partir de la tradició popular:

HOSTAL

En zones rurals disseminades com és el cas del Baix Solsonès, els hostals i els bars dels pobles han sigut el nucli de la vida social del veïnat de la zona. Era comú que els diumenges a la tarda s’hi trobés la gent per jugar a cartes i parlar de les novetats.

L’hostal de Pinós ha sigut des de la seva

creació l’espai que ha agrupat les diferents persones que transitaven per la zona, des de ramaders a pelegrins fins a veïns més els últims anys. També ha sigut el motor econòmic del Santuari, ja que durant centenars d’anys ha mantingut la seva activitat. Anteriorment feia la funció d’hostal i de restaurant, des de fa uns anys però només és restaurant.

“Quan hi havia els tios a Pinós. Un germà de pare tenia el restaurant de dalt a Pinós. També hi anava a ajudar. On ara hi ha l’ajuntament hi havia els capellans el dia que feien una festa grossa a Pinós i pujava a servir a dalt i a baix. També tenien una mica de botiga. la gent quan anaven a missa hi anava a comprar alguna cosa.” Maria Ribalta

Fet per l'alumnat de la ZER d'Ardèvol

AJUNTAMENT

L’edifici de l’ajuntament ha anat variant de funció amb el temps i ha sigut un espai civil que ha funcionat com a organitzador de la comunitat. Va ser la seu de Radio Pinós, un projecte radiofònic municipal on hi participaven diferents veïnes i es parlava de l’actualitat del municipi i de la zona.

“Jo també hi havia col·laborat, hi pujava els dissabtes perquè el programa que hi hagués gent en directe era només el dissabte. Parlàvem de tot, hi havia molta música, hi treballava un noi que és de Solsona, ara no me’n recordo com es diu que aquest sempre posava música, tota la setmana si l’engegaves hi havia música quan no hi havia ningú allà als estudis. I després els dissabtes llavors hi havia de tot, jo havia tingut un programa de cuina, anava a dalt i llavors explicava una recepta de cuina tenia un espai de cuina, n’hi ha que explicaven mira coses que passaven aquí, anècdotes, es feia aquest programa. Hi participava gent del municipi, de per aquí, de la comarca.” Glòria Padullés

Actualment és on hi ha el centre cultural, un espai de trobada municipal de les veïnes de Pinós on s’hi fan tallers, actes i on es preparen actes com la Festa Major. Aquest espai de trobada pel veïnat del municipi és molt important, sobretot per la gent gran. En un municipi rural constituït majoritàriament per masies disseminades, els espais de trobada són importants per dignificar la vellesa a aquests entorns i contribuir a que es puguin quedar a casa seva gràcies a la xarxa que es crea.

ESCOLA

A Pinós hi havia hagut una escola on hi ha actualment el Parc de Bombers voluntaris. Als anys vint l’única escola nacional que hi havia al municipi era aquesta situada al Santuari. Aquesta escola va durar dos o tres anys degut a la impossibilitat de realitzar el desplaçament

per part de molts infants per les grans distàncies que suposaven. Un cop es va traslladar es va veure la necessitat d’obrir noves escoles i es van obrir a Vallmanya i Ardèvol, ja que anar a l’escola de Pinós comportava grans distàncies a peu per molts nens. Així que nens i nenes que havien anat a Pinós van acabar els estudis a Ardèvol i per altra banda, els infants de Pinós van anar primer a la rectoria i més endavant a Casellas.

A les escoles hi havia mestres homes i dones. Durant el franquisme, en el cas de les dones ho eren només les solteres, ja que un cop casades tenien altres responsabilitats.

“Durant el franquisme, els anys 50 i 60, hi havia moltes mestres que eren dones solteres que vivien soles, si es casaven perdien el dret a ser mestres. Això vol dir que hi havia moltes dones que vivien soles a llocs com aquest i per ser mestra també s’havia de tenir un caràcter especial.” Laura de Castellet.

Mantenir les escoles rurals no és una problemàtica nova, ja passava des de l’inici, la precarietat i els pocs recursos comportava temporades on no hi havia mestres i això comportava que s’haguessin de desplaçar més quilòmetres per anar a la següent escola més propera.

FIRES, FESTES I CREENCES

FIRA DE PINÓS

A Pinós hi ha documentada una fira des d'antic. Per la seva situació i al ser un lloc de pas, va fer que s'hi celebrassin fires ja a finals de l'edat mitjana. Es feia dos cops l'any, un quan pujava el ramat a la primavera i un altre quan baixaven a finals d'estiu i principis de tardor. La fira de la primavera era la més concorreguda i es celebrava el diumenge sobre la segona Pasqua. S'hi comprava, s'intercanviava i es venia bestiar i productes fets a les masies, com formatge, i que tant les masies com els pastors necessitaven pel temps de collita i de pastures de l'estiu.

“A Pinós no hi havia vist cap fira. Abans de la guerra hi havia hagut la Fira de Pinós, però jo no l'havia vist.” Maria Ribalta, Pinós, 1929

La realització de fires també va contribuir en les relacions socials, eren un punt de trobada on es feien negocis i es parlava del que passava. També començaven aquí els festejos, la fira es va passar a conèixer com la fira dels casaments. Per això, les Fires i la Festa Major era moment d'estrenar noves mudes, se sap que per la Fira de primavera el sastre anava a l'Hostal de Pinós i prenía mides per fer els vestits de festa major.

“Sempre s'havien fet fires a Pinós. Abans se'n feien dos a l'any com a mínim. Una era per animals i l'altra no ho recordo. Es feia perquè la gent comercialitzés i es trobessin. Imagino fins i tot per casar les filles. Se'n feien dos, quan pujava el ramat i quan baixava el ramat, al voltant de maig i a la tardor hivern.” Mònica Segué, Ardèvol, 1978.

Es va fer fins a principis del segle XX ja que va perdre importància, una de les causes de que s'hagi perdut són les noves vies de comunicació que han fet que els camins que creuen el Santuari de Pinós no tinguin la mateixa rellevància. Els veïns i veïnes de Pinós van recuperar la Fira

al 1994 i durant anys es va fer l'últim cap de setmana de maig.

“Abans es feia ja no, ja fa potser uns 4 anys o 5 que es va deixar perdre, jo també hi era a la junta de la fira també n'havia format part. Es feia l'últim diumenge de maig, la fira de productes artesans. Es feien uns llibrets amb tota la gent que col·laborava, que donaven cèntims, llavors el diumenge es feia un dinar, el dinar també s'hi quedava molta gent, el local es quedava ple, i nono bé, llavors sas que passa que qui passava al davant va dir que ho volia deixar estar perquè estava cansat i llavors no va sortir ningú que ho volgués agafar i es va perdre i ja no es fa.” Glòria Padullés, Torà, 1948

CARAMELLES DE PINÓS

Les caramelles són una festa cristiana celebrada àmpliament a tot Catalunya que ha agafat una perspectiva popular, en el sentit que ha acabat sent part de les tradicions més celebrades a diferents indrets. Les caramelles consisteixen en celebrar amb cançons i danses la resurrecció de Crist. Es tenen referències de que la tradició d'origen rural va començar al s.XVI, només hi participaven homes que eren normalment pastors i cantaven amb instruments a canvi d'ous i botifarra. Les caramelles a municipis disseminats s'anomenen caramelles “de pagès” ja que es va masia per masia cantant i ballant.

“Passaven per les cases i les cases feien dinar, una casa tocava dinar, l'altra berenar, l'altra el cafè i anar fent aixins. Quan venien aquí. Quan erem a casa allà no entraven, a Bringuers només venien feien l'arribada i marxaven, perquè a l'Oliva feien el dinar i a Pessarrodona feien les postres, i nosaltres erem entremig i no ens tocava res, passaven a cantar i ja està.” Teresa Castells, Vallferosa, 1946

Des de fa dècades les caramelles d'Ardèvol de Pinós han sigut una de les més caracterís-

Caramelles de Pinós (1952)
Extreta de: https://pbase.com/cal_centelles/image/143981912

tiques i una de les festes més celebrades del municipi. Es fan cada tres anys i s'han mantingut estrictament els rituals antics. En un inici només els homes joves podien cantar caramelles però des de la dècada dels 60 que les dones també participen d'aquesta festa.

“Ui, fa molts anys, fa molts anys que es fan! abans es veu que en feien només els homes sols eh, jo no me'n recordo però em sembla que molts anys eh perquè les meves cunyades ja en feien de caramelles. Igual van començar als 70 o 72 o 74 no sé però fa molts anys i es fan cada tres anys.” Glòria Padullés, veïna d'Ardèvol, Torà, 1948

“Abans només els homes. Quan ho feia el meu home només ho feien els homes. Osti nose, això nose fins quin any. Perquè jo era vista fotos d'ell quan en feia però esque no se l'any. En acabat es van anar afegint les dones més cap aquí. Ja en feien abans, ja en feien abans les noies. Tots junts.” Teresa Castells, Vallferosa, 1946

Els trabucaires tenen un paper destacat, van al davant de tot i anuncien a les masies que arriben les caramelles. Darrere seu hi ha els

músics amb bombos i platetes. Els segueixen la parella que va amb la bandera, la parella que va amb la panera i després la resta del grup que són els caramellaires. L'estructura del ball era de parelles de noi i noia que desfilaven tant a l'arribada com quan marxen de la masia. Primer es fa l'anada a la masia que remet a l'estructura social del poble. Després es fa el ball dels cascavells i un ball d'obsequi, després es fa una cançó de comiat d'agraïment⁽⁵⁾. També repartien rams i la gent de les cases i que ho miraven donen diners per cobrir despeses.

“Això el jovent. El jovent també se'n cuida dels vestits, de la roba i dels músics, tot se'n cuiden ells. Abans també es cuidaven els grans, però més el jovent, llavors ja es va anar ficant el jovent com això es coses de jovent, doncs. Ells et donaven un ram i tu tenies de donar un sobre, cèntims per ells, pels vestits i per les coses. Per a que es feia servir els cèntims? (1:22) Pels vestits, pels músics perquè s'havien de pagar els músics i aquestes coses. Ells per fer-ne encara tenien de pagar, per fer-ne, perquè quan en va fer la Mònica també en feien i se que vam pagar 10 mil pesetes, allavons encara anava amb pessetes.” Teresa Castells, Vallferosa, 1946

(5) Llibret XXIV Fira de Pinós. Fira de productes artesans. 27 i 28 de maig de 2017

Un dels moments més espectacular de les caramelles d'Ardèvol és al dissabte al vespre, quan arriben al Santuari de Pinós i ballen a la plaça davant del Santuari i l'hostal.

“Sí, el dissabte al vespre, les caramelles feien només diumenge i dilluns però llavors les cases de Pinós també van demanar per anar-hi i van dir no podem, diumenge no podem perquè ja tenien tota la ruta feta perquè la fan amb temps la ruta per on han de passar a les cases, llavors van dir hi anem el dissabte i el dissabte pugen a dalt, ballen allà a la plaça de l'hostal, canten totes les cançons i ballen tots els balls. Un cop han acabat llavors pugen a dues cases que hi ha allà a dalt pujant cap dalt a aquella, sas que hi ha la rosa dels vents? hi ha dues cases, van cap dalt allà a aquelles cases també hi canten i hi ballen, aquelles cases els hi donen menjar i tornen a baixar i entren a dins a l'hostal i mengen allà, això dissabte.” Glòria Padullés, veïna d'Ardèvol, Torà, 1948

L'hostal com a lloc de trobada del municipi també forma part d'aquesta festa. A part, es té constància que anteriorment el diumenge després de Pasqua es trobaven les colles de caramellaires de Pinós, Ardèvol, Vallmanya i Castelltallat i cantaven i ballaven tots junts.

1974. Fotografia cedida per Mònica Segües

“Aquí entraven, cantaven i quan havien menjat feien ballar la mestressa i tot això. I a la mestressa jo li deïa a la Mònica, ets tu la mestressa no jo. Aquí feiem el berenar, bueno com un sopar amb entrepans, llet, cafè i tot això. Una mica de fruita. Fèiem com un berenar o un sopar casí. Clar a cada casa si menges estas tip.” Teresa Castells, Vallfèrria, 1946

Les caramelles adopten importància ja que contribueixen a establir vincles amb les persones del territori. Promoven espais compartits pel veïns i les veïnes i contribueix a dignificar la vida a pagès sobretot pel jovent, ja que els hi aporta espais d'oci i lleure al seu entorn rural. Són una manifestació cultural i artística d'arrel tradicional.

Fotografia cedida del 2011. Caramellaires ballant al Santuari de Pinós

GUERRES

El caràcter rural i de municipi disseminat ha marcat la posició del Baix Solsonès i del municipi de Pinós a les guerres. A les guerres carlines per exemple, la implicació de la major part del Baix Solsonès va ser molt forta ja que veien amenaçades la seva posició i terres. En canvi, en el context de la guerra civil, per l'animadversió política cap a unes idees contràries al que volien i per la indiferència política i la decisió de voler-se quedar a casa, la tendència de la comarca va ser la d'emboscar-se i amagar-se per no anar a combatre.

La casa, al ser el nucli econòmic de l'estructura social de les zones rurals disseminades, va jugar un paper clau durant les guerres, ja fos ajudant als emboscats i refugiats o donant acollint tot tipus de persones des de carlins i religiosos perseguits com maquis i guerrillers. D'aquest fet en queda rastre a algunes masies on es pot veure a la sala una trampa que es pot aixecar i s'accedeix a l'amagatall⁽⁶⁾. Aquí entra el paper de les dones, que apartades en molts casos del front de batalla, van adoptar aquestes tasques d'acollida.

De la Guerra del Francès hi ha una anècdota que és que el Santuari es va convertir en una escola de reclutament, això va fer que adoptés una rellevància important i que els francesos el consideressin un lloc cabdal a derrotar. En el moment que es dirigeixen a atacar el Santuari el 13 d'agost de 1811 des de Calaf, és una dona, Rosa Torres, qui toca les campanes a sometent per avisar de la invasió. Finalment, acaben cremant el Santuari. Aquest és un exemple de que les dones no han quedat desvinculades de les guerres ni han tingut un paper passiu.

GUERRES CARLINES

Durant el s.XIX, Catalunya es va veure immersa en tres guerres civils anomenades

carlines, s'emmarca en un moment de revoltes a Europa on s'està donant lloc la revolució burgesa. A Catalunya però s'enfrontaven partidaris de l'Antic Règim i els liberals, dues concepcions polítiques oposades que es va convertir en un conflicte dinàstic. Els carlins eren defensors de la tradició i els seus valors es basaven en tres pilars: Déu, pàtria i rei. Estaven en contra les reformes liberals i van rebre el suport de bona part de la noblesa, del clergat popular i de la pagesia, aspecte que es va reproduir al Solsonès. La pagesia de la comarca, que tenia aquestes característiques va veure perillar els seus interessos i els seus béns comunals, per aquest motiu, es van aferrar i implicar molt amb les idees carlines. El Solsonès es va convertir en una zona que va ser escenari de batalles i moments importants de les tres guerres carlines, com la batalla de Peracamps o la mortaldat de Prades. Aquesta forta vinculació va fer que el carlisme durés més temps aquí que a la resta de llocs.

Al Solsonès trobem alguns personatges que van ser referents a les guerres carlines com és el cas de Rafael Tristany, que va acabar sent nomenat capità general de l'exèrcit carlí de Catalunya. Solsona passa a ser un centre d'operacions de les forces carlines de les comarques del Solsonès, Berguedà i Segarra. Centrant-nos en el Santuari de Pinós, degut a la seva situació estratègica va ser un lloc molt buscat pels dos bàndols. En un primer moment els liberals el van fortificar al 1835. Posteriorment, es va convertir en un lloc de reunió de caps carlins, la rellevància que va agafar el Santuari es pot veure amb que hi ha alguns d'aquests caps sepultats dins de l'església, com Ignasi Wils, comandant del batalló de suaus pontificis. L'Hostal, dirigit en aquell moment per Miquel Caus, va esdevenir un espai còmplice dels carlins, ja que el seu hostaler era un fidel confident. Se sap que a l'agost del 1936 va enverinar una columna de

(6) Roser Parcerisas "La feina de les dones" a: Llibret de la Fira de productes artesans de Pinós, 6 de juny del 2004.

soldats liberals que passaven per l'hostal.

No es té molta informació registrada del paper de les dones durant aquestes guerres. Tot i això, és fals que les dones no tinguessin una implicació en els conflictes armats. En la majoria d'ocasions han sigut qui han suportat l'estructura social, s'han fet càrrec de l'economia i han reconstruït part de les destruccions causades. És molt probable que adoptessin un rol de protecció de guerrillers, desertors, auxiliars de malalts i d'aquelles persones desemparades que necessitessin refugi o aliment. Durant les guerres carlines, com en moltes altres guerres aquí a la comarca, els boscos es van convertir en un amagatall perfecte degut a la seva frondositat i a la coneixença d'aquests per part dels habitants. En aquest cas, els carlins s'emboscaven als boscos i es mantenien a la rereguarda a les batalles entre liberals i carlins.

A causa de la distància de temps, tenim poques cites de memòria popular que puguin parlar d'aquest conflicte, en recuperem una provinent de Llobera que il·lustra la situació durant les Guerres Carlines al Baix Solsonès:

“De les guerres carlines en sentia explicar a la meva sogra, que li explicava al seu pare, que a una pica que hi ha a baix hi paraven els carlins, qu epujaven d'allà a l'Estany de Lloberola, a abeurar. Pujaven cap amunt. Devien anar cap a Cal Rajolí i cap a Solsona. Aquí passaven tant carlins com isabelins. Havien lluitat cos a cos a dins a casa. Hem trobat bales d eplom a alguna paret incrustada. Dormien a les escales, un a cada graó. Era molt pas de carlins, pujaven de Lloberola i com que era una casa enlaire i gran passaven. Tenien fortificat Molins, la Serra, Secanella i Barcons.” Maria Freixes, Llobera, 1927

Partint de la perspectiva de gènere s'ha de tenir en compte que un dels motius que va fer esclatar les Guerres Carlines va ser els problemes

al voltant de la successió de la Corona, ja que hi va haver un rebuig a la successió femenina. La qüestió de gènere va ser desencadenant, entre altres motius, d'aquests conflictes.

GUERRA CIVIL

Per entendre el posicionament de bona part de la població del Solsonès vers la Guerra Civil, s'ha de tenir en compte el context i la ideologia de la qual es partia. La tendència conservadora, que ja es va veure en les guerres carlines, i l'església tenien un fort arrelament a la comarca. Fet que va comportar un elevat posicionament de deserció i resistència al govern de la república. De fet, a les eleccions del febrer de 1936 el Front d'Ordre, partit de dretes, és on va aconseguir un percentatge de vot més elevat de tot Catalunya.

L'estructura social del Solsonès estava definida per la importància de les institucions eclesiàstiques i pel caràcter terrinent, on es repartien molts masos propietaris de les terres. A causa d'aquestes característiques, a l'inici de la guerra, l'acció que va exercir el bàndol republicà a la comarca, seguint la seva ideologia anticapitalista i anticlerical va fer posicionar encara més la gent del Solsonès cap al bàndol franquista o cap a una “parcialitat”. Aquesta actuació de les patrulles del bàndol republicà van disminuir a partir de l'agost de 1937 i la comarca es va convertir en una zona segura pels refugiats de dretes.

Al començament de la guerra molts homes s'allistaven voluntaris en les milícies antifeixistes per anar a combatre al front, sobretot de les àrees urbanes i industrials. Tanmateix aquesta crida té una repercussió molt inferior en les àrees rurals del país, tradicionalment conservadores i molt influenciades per l'església. Així mateix l'onada de violència revolucionària desfermada al començament de la guerra fa que capellans, monges, terratinents i gent de dretes busquin refugi en masies aïllades. En un primer

moment s'amaguen els que se senten perseguits pels revolucionaris: mossens, monges, terratinents, gent conservadora, això va influir molt en la visió de la guerra del món rural perquè precisament aquest món rural coincideix amb les idees més conservadores.

A mesura que va avançar la guerra es va convertir en obligació anar al front. Els joves del Solsonès, en la seva majoria, no hi van anar. D'aquesta forma, es van convertir en desertors en no complir els seus deures militars i al ser perseguits es van emboscar o amagar en masies disseminades. Els emboscats s'amagaven en balms o coves del bosc, els boscos frondosos de la comarca ajudaven a aquest fet. Els motius per no voler anar al front van ser diversos, la por de combatre, la vinculació amb el nucli familiar estructurat en cases de pagès on era necessari tothom, la indiferència política al no compartir les mateixes idees i, per tant, el no voler defensar un govern i una política contrària als seus interessos. Parlant dels emboscats cal diferenciar entre els desertors i els civils que s'amaguen per motius polítics o religiosos.

Van poder sobreviure gràcies a familiars i a les masies que els van allotjar, donar aliments, medicaments, els hi donaven les notícies de casa seva, els ajudaven a crear un enllaç amb altres emboscats i a buscar guies per arribar fins a la frontera. També van ser còmplices en encobrir-los quan venien membres del comitè o guàrdies d'assalt que els buscaven. Aquests interrogatoris requien sovint a les dones i als infants.

L'abril del 1938, un cop finalitzada la Batalla de Terol amb la desfeta republicana, les tropes franquistes van ocupar Fraga, Lleida i altres poblacions catalanes i també arriben al Mediterrani; el territori republicà queda dividit en dues parts i Catalunya queda aïllada. Finalment, el 21 de gener de 1939 va començar l'ofensiva final, es volia conquerir Solsona per tal de deixar el

Comitè Republicà sense connexió. Comencen l'entrada a la comarca tant per la carretera de Bassella, com per Pons i Torà cap al nord-est, direcció Solsona. Les tropes franquistes tenien ordres d'avançar ràpidament cap a l'est per així aconseguir tallar els camins de retirada de civils i militars cap a França. Les tropes republicanes es retiraven cap al nord, fet que va ser acompanyat per avions que bombardejaven o metrallaven les tropes, deixant una quantitat important de fosses comunes. Finalment, el 24 de gener arriben a Solsona i els dies següents cauen Llobera, Freixenet i Clariana i la comarca passa a estar a mans franquistes.

POSTGUERRA

Durant el primer franquisme i en un context d'autarquia, l'escassetat d'aliment era una realitat a moltes zones de Catalunya, per aquest motiu, les zones rurals es van convertir en zones estratègiques, ja que s'hi podien produir aliments. La dictadura va pretendre gestionar els aliments amb el racionament que es duia a terme des dels ajuntaments a totes les cases. Aquesta situació va desencadenar amb la creació del mercat negre que venia productes a un preu molt alt.

Conseqüentment a aquesta situació de pobresa i la riquesa de la pagesia va fer que durant aquest període hi haguessin molts captaires que seguissin aquestes zones demanant almoïna.

DEFENSA DEL TERRITORI (ADF, PARC DE BOMBERS, INCENDIS...)

L'abandonament dels boscos, la despoblació i l'auge constant del risc d'incendis malauradament s'han convertit en característiques del Solsonès. Aquest fet va provocar que a la dècada dels 80, el veïnat del Baix Solsonès decidís organitzar-se conjuntament per vigilar i defensar el territori. D'aquesta forma va néixer a Pinós el 1981 l'Agrupació Forestal Natura Viva, anys més tard es va constituir com la primera ADF de Catalunya.

Natura Viva abarcava els municipis de La Mol-sosa, Pinós, Riner i Cardona amb l'objectiu de compartir esforços per a la defensa forestal amb accions com la construcció de punts d'aigua, la construcció de torres de vigilància, la dotació d'equipaments o la creació de campanyes de fumigació o control de plagues.

Va ser a la mateixa dècada que la Generalitat va crear Parcs de Bombers Voluntaris arreu del territori, en aquell moment, Josep Maria Cases, veí de les Cases de Matamargó, va ser clau perquè es crees el Parc de Bombers Voluntaris de Pinós, ens ho explica el Ton Casas, veí de Su i bomber voluntari al Parc des de la seva creació el 1986 fins al 2016:

“L'espai del parc era l'antic Ajuntament de Pinós, el van adequar com a Parc de Bombers. En aquell moment ja hi havia preocupació pels focs i van sortir molts parcs. Hi havia uns divuit bombers voluntaris quan es va inaugurar.”

En una comarca amb un percentatge tan elevat de massa forestal, la presència d'un Parc i d'un veïnat organitzat ha sigut clau:

“El Parc de Bombers voluntari s'ha cuidat de la comarca a nivell de focs i accidents. Quan hi ha algun incident el control central truca i qui està disponible surt. La gent de l'Agrupació Forestal Natura Viva no són bombers però han actuat com a bombers en molts moments.”

La presència del Parc de Bombers Voluntaris ha deixat petjada més enllà de l'edifici on es troben. Als anys 90 es va crear una torre de guarda al costat de la rosa dels vents. Aquesta va ser edificada per l'Agrupació Forestal Natura Viva, es va comprar una torre vella de ferro de 20 metres d'alt de l'estació de trens de Lleida que servia per il·luminar les vies del tren. La torre es va fer vella i no tenia ni seguretat. Quan el parc va passar a formar part de la regió de la Catalunya Central en comptes de Lleida, es va

edificar la nova torre de guarda, la que encara es pot veure i que es troba uns 200 metres més amunt del parc. Tot i això, aquesta torre ja no té utilitat tampoc ja que s'ha innovat amb els mètodes de vigilància.

Aquesta necessitat de defensa del territori es va veure accentuada amb el Gran Incendi Forestal del 1998. Un any més tard es va redactar la Declaració de Matamargó per part del veïnat, una sèrie de punts que buscaven protegir el territori:

“Els grans incendis no han calcinat només grans extensions de territori. Han cremat també una forma de vida i cultura que ja estaven ferides de mort: el despoblament rural, la pèrdua de pes econòmic del sector agrari, la tradicional manca d'inversions públiques en infraestructures i serveis, les retallades pressupostàries, l'escàs ressò mediàtic de les problemàtiques específicament rurals... són algunes de les manifestacions del grau d'abandonament que pateixen les zones rurals i que el gran incendi ha fet encara més evidents. Des de l'endemà del foc que ara recordem fins avui, no hem notat que es prenguessin mesures serioses per frenar el despoblament que dia a dia buida els nostres pobles i les nostres cases de pagès.” Declaració de Matamargó, 1999.

Amb les declaracions es manifesta que un territori rural viu té la necessitat de conèixer l'entorn i de mantenir un mosaic agroforestal, demandes que després de més de vint anys es continuen exigint. La necessitat de protecció dels boscos es va traduir en la consolidació de les Agrupacions de Defensa Forestal (ADF), de caràcter voluntari i que al llarg dels anys han desenvolupat tasques com la planificació de punts d'aigua com les basses forestals o la creació de contrafocs.

El Gorki, bomber voluntari del parc, fa una valoració del que significa el parc i també de

quines són les seves mancances:

“És proposta voluntària per organitzar-te conjuntament, fins ara eren associacions amb nif. La idea és que es proposa a nivell de veïnat per defensar el territori i fer vigilància i representa que el cos de bombers oficial els reconeix, et reconeix també a nivell d'assegurança, a nivell de dotació d'infraestructures que cobreix una mica el dèficit que hi ha a nivell oficial però també s'ha acabat rebent sempre una mica les engrunes a nivell de dotació de material i equipaments.”

El cos de bombers continua sent un espai força masculinitzat, tot i que els últims anys s'ha potenciat que hi hagués un canvi. La Carla Woodgate, veïna d'Ardèvol, és part d'aquest canvi. Ella passarà a formar part del Parc de Bombers sent la primera dona a entrar-hi. La Carla considera que:

“El cos està molt masculinitzat, el fet que sigui físic ha fet que des de fa temps s'hagi categoritzat com una feina d'homes. Des de fa uns anys s'està donant a entendre que no és així, ara hi ha cada cop més dones que diuen que es volen dedicar a això.”

Tot i que s'han fet canvis com l'adaptació de les instal·lacions per dones, encara hi ha molt camí a recórrer perquè deixi de ser un espai hostil per les dones:

“A les formacions hi podrien incloure més dones, només he tingut dues professores una a natació i l'altra a les classes d'infermeria. Van mal encaminats si no ens sentim representades. També ens hem de topar amb un masclisme molt interioritzat amb els comentaris que rebem, com per exemple professors dient “hola a tots, i a totes s'ha de dir ara”. No és un canvi que es pugui fer amb poc temps, el fet que hi hagi tants homes fa que no es pugui canviar d'un dia per un altre. Sovint jutgen

amb la mirada de “sóc un home” i aquest ofici és per homes.”

Encara d'aquestes experiències durant la formació, la Carla té clar que se sentirà còmoda al Parc de Bombers de Pinós, ja que els companys l'han recolzat des de l'inici i de fet, la van animar a presentar-s'hi. Ella és un exemple de que la defensa del territori també està a mans de les dones, encara que s'hagi invisibilitzat, des d'espais més físics com són aquests, fins al manteniment de la vida a les masies i els pobles al llarg del temps.

Aquest llibret ha estat possible gràcies a la divulgació històrica i la participació de les veïnes i veïns del Santuari de Pinós que ens han compartit les seves experiències i coneixement sobre el territori.

Agraïm la seva participació
a la **Mònica Segués,**
a la **Laura de Castellet,**
a la **Glòria Padullés,**
a la **Carla Woodgate,**
al **Gorki,**
i al **Ton Cinca.**

Fotografies històriques familiars cedides
per la **Mònica Segués.**

TERRITORI DE MASIES AMB ULLS DE DONES

TERRITORI
DE MASIES

Amb el suport i col·laboració de:

Amb el finançament de:

Generalitat de Catalunya
Institut Català de les Dones

Diputació de Lleida

Generalitat
de Catalunya

TERRITORI DE MASIES